

ГУМАНІСТИЧНА ТЕЧІЯ У ПСИХОЛОГІЇ¹

Роман ТРАЧ

УДК 159.9.019

Roman Tratch HUMANISTIC FLOW IN PSYCHOLOGY

В сучасній західній психології, на мою думку, слушно розрізнити *три головні течії*. Як у течіях в океані, між ними немає виразних кордонів, однак вони все ж різні. Одна течія ідентифікується такими словами, як “лабораторія”, “експеримент”, “вимірювання”, “поведінка”, “статистичні дані”, “бігевіоризм”, “когнітивна психологія”, “нейропсихологія”. Другій течії відповідають терміни “психоаналіз”, “несвідоме”, “сублімація”, “Я”, “над-Я”, “воно”, “витіснення”, “фрейдизм”, “динамічна психологія”. Третя течія визначається такими поняттями, як “самоактуалізація”, “автентичність”, “екзистенційний вакуум”, “особиста автономія”, “гуманістична психологія”, “шукання сенсу”, “критична психологія”. Остання психологічна течія виникла як реакція когорти видатних психологів у Європі та в Америці на неадекватний образ людини, неявно присутній у двох перших течіях. Власне тому її й називають “третьою силою” у західній психології.

1

Першу течію можна умовно назвати *природничо-науковою психологією*. Вона постала в XIX столітті у лабораторіях німецьких фізіологів, таких як Е.Г. Вебер, Г.Т. Фехнер, Й. Мюллер, Г. фон Гельмгольц й остаточно сформувалася як окрема наука під час заснування німецьким філософом і психологом Вільгельмом Вундтом (1832–1920) першої у світі психологічної лабораторії при Ляйпцігському університеті в 1879 р. Знаменним є те, що головний твір Вундта мав назву “Основи фізіологічної психології” (Wundt W., Grundzüge der physiologischen Psychologie, 1873). Відокремившись від філософії, частиною якої вона

була до того часу, нова психологія творилася за зразком надзвичайно успішних у XIX столітті природничих наук і пристосовувала властивий їм загальний методичний підхід до вивчення предмета своїх студій – *психічних процесів людини*.

На початку XX століття досліди французів А. Біне (1857–1911) і Т. Сімона (1873–1961) показали, що навіть розумові здібності людини можна виміряти за допомогою відповідних тестів (так званих “тестів інтелекту”), а, як відомо, математичне вимірювання є одним з основних підходів у природничих науках. Винахід Біне й Сімона став початком бурхливого розвитку психологічних тестів, що сприяв зміцненню природничо-наукової течії у західній психології.

Втім скептицизм і критика цього підходу до вивчення психічних процесів людини з’явилися вже під кінець XIX ст. Німецький філософ Вільгельм Дільтай (1833–1911) у своїй праці “Думки про описову й диференціальну психологію” (1894; останнє видання – *Dilthey*, 1931) розкритикував природничо-науковий підхід тогочасних психологів, що намагався ідентифікувати елементарні одиниці душевного життя (подібно до хіміків, котрі здійснювали пошук атомів, щоб потім вивчити, як вони з’єднуються в молекули).

За Дільтаєм, існує значна відмінність у вивченні явищ природничого світу і явищ людського душевного життя. Перші вимагають наукового *пояснення* (наприклад, чому залізна штаба стає довшою під впливом полум’я), зате другі, такі як душевне життя і світ людини та його культурні надбання, вимагають зовсім іншого наукового підходу, що його Дільтай пов’язує із поняттям “*розуміння*”. Хоча деякі

¹ Написано у 2001 р. Використано у вступній статті до першого тому антології “Гуманістична психологія” / за ред. Р. Трача і Г. Балла (К.: Пульсари, 2001). – Ред.

аспекти людського душевного життя можна студіювати природничо-науковими методами, однак центральні й найбільш важливі аспекти названого життя треба прагнути розуміти інтуїтивно та досліджувати й описувати феноменологічно (у сенсі Е. Гусерля). Тому таку психологію Дільтай назвав “описовою психологією”.

На відміну від природничо-наукової психології Вундта, психологія, започаткована Дільтаєм, отримала назву “*geisteswissenschaftliche Psychologie*” (що можна перекласти як “*гуманітарна психологія*”). Пізніше таку психологію називали також феноменологічною та екзистенційною, а її визначними представниками у першій половині ХХ століття стали: голландці – психолог Ф.Й. Бойтендайк (1887–1974) і психіатр Ван Ден Берг (нар. 1914 р.), швейцарські психіатри М. Босс (1903–1990) і Л. Бінсвангер (1881–1966), французький психіатр Е. Мінковскі (1885–1972) та німці – філософ і психіатр Карл Ясперс (1883–1969), психіатр Е. Штраус (1891–1975), котрий емігрував до США, та психологи Едвард Шпрангер (1882–1963) і Філіп Лерш (1898–1972). Останній у своїй книзі “Побудова особи”, що мала 11 щоразу доповнених видань (останнє – *Lersch, 1970*²), зумів випрацювати неперевершений досі синтез знання про душевне життя людини.

2

У період між двома світовими війнами природничо-наукова психологія, яку називали також *експериментальною психологією*, та гуманітарна психологія мирно співіснували у західноєвропейських країнах. Ситуація почала змінюватись у 1950-і роки під зростаючим впливом американської психології на розвиток психологічної думки в усьому світі. Сталося це не так завдяки кращому науковому інструментарію американців, як завдяки тому факту, що кожного року у США та інших англомовних країнах з’являється більше книг і виходить більше журналів, ніж у решті країн світу разом взятих. Зі свого боку, цей факт зумовлений, окрім іншого, тим, що у США, на додаток до академічної психології, активно розвинулась практична психологічна професія.

У США, за винятком Вільяма Джеймса (1842–1910), академічна психологія від самого початку пішла природничо-науковим шляхом. Експериментальні дослідження умовних реф-

лексів І.П. Павловим (1849–1936) мали вплив на засновника бігевіоризму Дж. Б. Вотсона (1878–1958), за теорією якого предметом вивчення у психології повинна бути *поведінка* людей і тварин, а не психіка чи душевне життя, які неможливо об’єктивно (тобто ззовні) спостерігати. Звідси, власне, й пішла назва *бігевіоризм* (від англ. behavior – поведінка).

Інтроспективна психологія Вундта базувалася на самоспостереженні *суб’єктивних* переживань і тому вона, за Вотсоном, не відповідала вимогам науки, яка повинна базуватися на *об’єктивних*, загальнодоступних спостереженнях і вимірюваннях, що можуть бути повторені та перевірені іншими зацікавленими науковцями. Це твердження є, зокрема, очевидним, на думку Вотсона, коли йдеться про вивчення поведінки тварин. Вбачаючи у homo sapiens усього лише останню ланку в розвитку (згідно з теорією еволюції) тваринних організмів, американські психологи залюбки почали експериментувати над тваринами (білими щурами, голубами, мавпами): мовляв, давайте, вивчимо спершу поведінку організмів, простіших від людини, а тоді візьмемось і до людей. Формула *S – P*, тобто *стимул* (фізичний) – *реакція* (поведінка, теж фізична), стала парадигмою лабораторних дослідів.

Бігевіористи були переконані, що будь-яка поведінка, людська і тваринна, є результатом *научіння* (набуття) реакцій на стимули, які впливають на організм від народження до смерті. Немає нічого природженого у поведінці людини, вона – результат нескінченних не-систематичних стимулів довкілля. І тому в американській психології першої половини ХХ століття домінують різні *теорії научіння* (*learning theories*), що характеризують надбання тваринами й людьми поведінкових реакцій на фізичні та соціальні стимули довкілля.

Важливу роль в американській психології відіграє *тестування*, яке дозволяє виміряти не тільки здатності, а також і риси характеру особистості. Психометрія стала важливою частиною природничо-наукової психології. Сучасним центром психометрії є Інститут Бюрос при Університеті Небраска у США, що періодично публікує інформацію про нові та вже існуючі психологічні тести. За останнім обліком їх є вже понад 2000 (*Impara & Plake, 1998; Plake & Impara, 1999*).

Серед американських психологів став неписаним законом своєрідний імператив відносно

² Див. список літератури наприкінці статті.

дослідів у психології, згідно з яким “if it cannot be counted, it does not count”, що у вільному перекладі означає, “не варто займатись тим, чого не можна якимось чином виміряти”. Отож квантифікація і природничо-науковий спосіб мислення перемогли. Одним із наслідків такого мислення стало те, що психологія розвивалась методоцентричним шляхом, тобто досліджувались її різні ділянки не відповідно до їхньої нагальності з огляду на актуальні проблеми, а згідно з існуючими напрацьованими методами дослідження в даній сфері.

До загального поширення природничо-наукового напрямку в англо-американській психології спричинилася ще й особливість англійської мови, де у щоденному вжитку слово “наука” (“science”), без додаткового окреслення, означає “природнича наука”.

Хоча не всі американські психологи того періоду були згодні з бігевіористичними теоріями, більшість із них вважала, що всі людські проблеми можна і треба досліджувати природничо-науковими методами та що експериментальна психологія є прототипом наукової психології. Тому таку психологію слушно назвати *сциєнтистською*. Хоч вона і принесла деякі цікаві та корисні факти, багато експериментів і досліджень були незначними й тривіальними, тому і продукувалося чимало псевдонауки. Популярний американський часопис “Рідерс Дайджест” у 1960-х роках надрукував таке визначення: “Психологія – це наука, яка пояснює нам складною термінологією загальновідомі речі”.

3

Та на той самий час бігевіоризм починає втрачати підґрунтя на Заході, а на його місце в теорії і практиці приходять, у межах природничо-наукової течії, так звана *когнітивна психологія*. Прихильники називають її “ новою наукою про психіку людини” і визначають її головну місію – проведення *наукового аналізу психічних процесів і структур*, потрібного для розуміння поведінки. Таким чином, психіка, яку бігевіоризм викреслив із психологічної науки, тріумфально повернулася на поле психологічних теорій та досліджень. Сталося це під впливом збігу обставин у різних сегментах психологічної діяльності. Йдеться передусім:

про вивчення психоневрологами поведінки та розумових здібностей осіб (зокрема, ветеранів Другої світової війни), котрі зазнали мозкових травм, та осіб, які перенесли хвороби головного мозку;

про розвиток комп’ютерної науки в напрямку моделювання людського інтелекту як апарату обробки інформації (information processing).

Згідно з останнім підходом, інформація надходить до нас через наші сенсорні органи, інтелект її сприймає, обробляє й кладе у пам’ять, щоб у відповідний час та за відповідних обставин перенести її на терени мовлення і поведінки. Так комп’ютер став моделлю людського інтелекту. Проте у її межах людська психіка досліджується майже виключно з погляду її пізнавальних та орієнтаційних здатностей – відчуттів, сприймання, мислення, уяви, пам’яті.

Зіставляючи результати комп’ютерного моделювання з дослідженнями клінічних нейропсихологів, а також із даними лабораторних експериментів, когнітивні психологи намагаються створити теорії функціонування мозку і психіки. Втім, читаючи їхні праці, неможливо не зауважити, що слова “мозок” і “психіка” (“mind”) часто вживаються як взаємозамінні поняття і що для них вивчення мозкових функцій постає, бодай неявно, одним з найкращих засобів пізнання людської психіки.

Ще два критичні зауваження. По-перше, когнітивна психологія (від лат. cogitare – мислити, думати), вивчаючи людські пізнавальні функції, майже винятково зосереджується на ролі *зорових* відчуттів і лише частково – слухових, не звертаючи уваги (поки що?) на всі інші відчуття – нюхові, смакові, тактильні, температурні, больові, органічні, статичні та кінестетичні. Такий підхід аж ніяк не дає реалістичного образу світу, в котрому існує і діє конкретна людина. Когнітивна психологія створює образ аудіовізуальної людини-робота, що має очі та вуха і вміє “мислити” чи, точніше, мовою когнітивних науковців, “переробляти інформацію”. Немає тут мови про *рушії душевного життя* людини: “інстинкти”, устремління, потяги, прагнення, бажання, про пов’язані з ними *настрої, емоції і почуття*. Немає тут місця і на те, що філософи та інші гуманітарії називають “серцем людини”; усе багатство та складність людського душевного життя, котре знаємо із власного досвіду та з досвіду мистецтва, художньої літератури, історії людства та з різних гуманітарних наук, – тут відсутнє.

По-друге, навіть саме мислення людини когнітивна психологія вивчає однобічно. Бо ж людське мислення має дві функції: раціонально-технічну та ідейно-інтуїтивну. Природничо-

науковий спосіб думання, що домінує в сучасній когнітивній психології, – це яскравий прояв *раціонально-технічної* функції розмірковування, тому найкраще налаштований на її дослідження. Люди, разом із природою, розглядаються при цьому як об'єкти наукового дослідження, метою якого є, за висловом французького філософа-позитивіста Огюста Конта (1798–1857), “savoir, pour prévoir, pour gouverner”, – “знати, для того щоб передбачувати та управляти”. Втіленням цього мислення буде всіляка технологія, що постає засобом контролю над природою і людьми, аж до технології терору, якою послуговувалися сталінський і гітлерівський режими.

Ідейно-інтуїтивне мислення має на меті зовсім інші цінності, які їх американський психолог Абрагам Маслоу (1908–1970) називав *буттєвими*. На першому плані перебуває те, що осенсовує людське життя і відповідає на питання “Для чого я живу?” В цьому способі мислення ми не прагнемо контролювати природу чи суспільство, радше приймаємо факт, що світ є і що в ньому існують люди, й далі намагаємось збагнути суть добра, краси і правди. Можна сказати ще й по-іншому, що буттєві цінності – суто *трансперсональні*, що вони знаходять вияв у любові, доброзичливості, у продуктивній і творчій праці для добра суспільства. Продуктами ідейно-інтуїтивного мислення в історії людства постають також мистецтво та філософські й релігійні пошукування.

4

Але повернімося до “течій” у сучасній західній психології. Другою течією, значно меншою за природничо-наукову, є *психоаналіз* Зигмунда Фрейда і його наступників. Психоаналіз як форма психотерапії розвивався у США досить повільно. Представники психіатричної професії, намагаючись тримати будь-яку психотерапію у своєму професійному колі, запровадили важкі вимоги щодо кваліфікації тих, хто хотів стати психоаналітиком. А саме кандидат спершу має бути практикуючим психіатром або практикуючим клінічним психологом, і тільки це дає йому право поступати на студії до одного із психоаналітичних інститутів, яких існує всього декілька. Там кандидат, окрім теоретичних дисциплін, повинен також успішно пройти особистий “навчальний аналіз” в одного із своїх викладачів, щоб позбутися своїх власних комплексів і відчути та зрозуміти “на власній шкурі” переживання па-

цієнта під час психоаналізу. Ця процедура – довготривала, оскільки класична психоаналітична терапія триває від двох до п'яти років, з одногодинними сесіями п'ять разів на тиждень. У результаті в Америці існує мало психоаналітиків і лікування в них вельми недешево.

Психоаналітики традиційно гуртуються у своїх незалежних організаціях, публікують свої незалежні журнали і книги, де користуються своєю власною термінологією, яка не має майже нічого спільного із термінологією природничо-наукової психології. Окремі психоаналітики видавали популярну літературу для рядового читача і, таким чином, теорії психоаналізу проникали у західноєвропейську та американську культури. Ці теорії вражали, як шокувала колись теорія Коперника, доводячи, що наша планета Земля не становить центр Всесвіту, і як пізніше шокувала теорія Дарвіна, доводячи людське споріднення з іншими тваринами. Теорії Фрейда доводили, що людина – зовсім не раціональна істота, яка керує своїм життям як капітан кораблем, що під тонким цивілізаційним нашаруванням людського інтелекту є великий підвал несвідомого та підсвідомого душевного життя, де правлять інстинкти сексуальності й агресивності. На що саме люди здатні яскраво показав у ХХ столітті досвід двох світових воєн.

Тут не місце для докладного опису та критики класичного фрейдівського психоаналізу, що охоплює теорію особистості і теорію психотерапії. Вистачить сказати, що вони виявились незадовільними для багатьох психологів та психіатрів, тому стимулювали їх до творення інших численних теорій особистості та до розвитку різноманітних видів психотерапії.

5

Третя течія в сучасній західній психології – це *гуманістична психологія*. Вона виникла як реакція на дві попередні – природничо-наукову психологію та психоаналіз; не заперечує фактів, доведених у двох перших течіях, однак вважає незадовільним утілений у них образ людини.

Як ми вже згадували, Вільгельм Дільтай у своїй критиці дав поштовх до розвитку нової психологічної течії в західній Європі, що її позначали по-різному: “*geisteswissenschaftliche Psychologie*”, феноменологічною та екзистенційною. Ми вище назвали також когорту європейських психологів і психіатрів, представників цієї течії в першій половині ХХ століття.

На той час у США домінував природничо-науковий підхід у психології та психіатрії, і лише частково – психоаналітичний. Розвиток політичних подій у Європі, що в результаті довів до Другої світової війни, не сприяв взаєморозумінню між науковцями по різні боки Атлантичного океану. І хоча деякі американські психологи, як ось Гордон Олпорт (1897–1967), мали певну інформацію про вищевказані напрями європейської психології, в основному американська гуманістична психологія зародилася на власному ґрунті.

Між двома світовими війнами кількість практичних психологів у США щоразу зростала. Багато з них працювали у різних медичних клініках, де отримали назву *клінічних психологів*. Спочатку їхня праця полягала у діагностиці пацієнтів за допомогою тестування. Але згодом вони почали домагатися права на практикування психотерапії, яку в той час психіатри вважали своєю ексклюзивною територією. Цю боротьбу клінічні психологи виграли, і сьогодні психотерапією у США займаються не тільки психологи, а й соціальні працівники та низка інших фахових консультантів.

У своїй роботі практичні психологи отримували незначну допомогу від експериментальних академічних психологів. Тому більшість з них використовували у своїй праці підходи різних психоаналітичних і неопсихоаналітичних теоретиків. Однак із появою книги Карла Роджерса (1902–1987) “Консультавання і психотерапія” (Rogers, 1942) вийшов на сцену *гуманістичний підхід до психотерапії*. Ця книжка і його наступні публікації мали величезний вплив на подальший розвиток психологічного консультування у США та в інших країнах західного світу. Роджерс був практичним психологом протягом багатьох років і продовжував займатися психотерапією і тоді, коли очолив кафедри психології у кількох престижних університетах. Мабуть, чи не найвизначнішою рисою його психотерапії є демократичне, повне поваги ставлення до людини, котра приходить до нього на консультацію. Цю людину він назвав *клієнтом*, замість того щоб вживати у психотерапевтичній роботі медичний термін *пацієнт*. Лікар приймає пацієнта на консультацію, обстежує його, ставить діагноз і приписує курс лікування, якого той повинен безумовно дотримуватись, якщо бажає залишатись під його опікою. Роджерс не згодний з медичною моделлю психологічної консультації. Він вважає, що

клієнт має потенціал, щоб самому активно братися до розв’язання своїх проблем. Суть психологічної консультації у цьому разі полягає у створенні відповідної психологічної атмосфери, що поступово стимулює клієнта до продуктивної самоактивності. Мета консультації – допомогти клієнтові стати автономною особою, незалежною від ментора, особою, котра зможе адекватно функціонувати в суспільстві згідно зі своїми потребами, які усвідомлює у процесі психотерапії. Для Роджерса терміни “психотерапія” і “психологічна консультація” є синонімами.

Свій “недирективний” (або, як він пізніше назвав його, “особистісно центрований”) підхід Роджерс згодом поширив на теорію і практику педагогіки, на динаміку групового співжиття та на інші сегменти людинознавчих наук та виднокола їх практичних застосувань. Його вплив на сучасну гуманістичну психологію залишається неперевершеним.

Абрагам Маслоу, згаданий вище у зв’язку з теорією бутєвих цінностей, також є психологом, чие ім’я тісно пов’язане із становленням гуманістичної течії в сучасній західній психології. Його теорія *особистісної самоактуалізації* базується на переконанні, що ідеалом психічного здоров’я повинні бути не відсутність психопатії, і не психічні характеристики пересічних осіб, а ті виняткові люди, котрі вповні реалізують у житті всі свої потенційні можливості. У книзі “Мотивація та особистість” (Maslow, 1987), перше видання якої вийшло в 1954 р., Маслоу описав результати своїх досліджень таких людей. У цій книжці також викладена його надзвичайно цікава та оригінальна теорія *ієрархії мотивів* (або, можна сказати, людських устремлень), яка, разом із теорією Ф. Лерша (Lersch, 1970) є, на моє переконання, найбільш науково задовільною в інтелектуальній сфері гуманістичної психології.

Великою заслугою Ролло Мея (1909–1994) є те, що він відкрив для американської психології ідеї та здобутки європейських феноменологічних та екзистенційних психологів і психіатрів, про яких згадувалось на початку цієї статті і які, через перипетії Другої світової війни, були американцям невідомі. Мею належить головна заслуга у підготовці збірника праць європейських учених, що був виданий під назвою “Екзистенція: новий вимір у психіатрії та психології” (May et al., 1958). Поява цієї книги стала поштовхом до пошуку філо-

софського підґрунття для гуманістичної психології у феноменологічній філософії Е. Гусерля (1859–1938) та у його екзистенційних послідовників – М. Гайдеггера (1889–1976), Ж.-П. Сартра (1905–1980) та ін.

Дискусії з філософських проблем психології досить часті у таких (відносно нових) американських журналах, як “Journal of Humanistic Psychology”, “Review of Existential Psychology & Psychiatry”, “Journal of Theoretical and Philosophical Psychology”, “The Humanistic Psychologist”, “Journal of Phenomenological Psychology”³.

Однак більшість сучасних американських гуманістичних психологів не хвилює відсутність адекватної теоретичної бази психологічної науки. Вони переконані, що гуманістична психологія несе добро людям та суспільству. На додаток до індивідуальної психотерапії та консультивання, за останні десятиліття напрацьовано безліч різних методів, що обіцяють клієнтам покращення їхнього фізичного здоров'я (як наприклад, уже давно відомий метод “гата йога”), самопочуття, а також допомогу в самоактуалізації і навіть відповідь на їхні духовні шукання. Ці методи зазвичай практикуються чисельно малими групами, лідери яких роз'їжджають великими містами Америки, пропонуючи, за відповідну оплату, одночи кількадевні семінари. Особи, які бажають покращення свого психічного функціонування, можуть відвідувати подібні семінари і в одному із “центрів руху вдосконалення особистості” (так можна перекласти назву “human potential movement center”) і проводити там певну кількість днів або тижнів, беручи участь в одному чи більшому наборі семінарів, для того щоби “знайти себе”. Лідери таких семінарів здебільшого є авторами книжок, у яких читачам пропонується удосконалювати себе самотужки, почасти із додатком відповідних аудіо- і відеокасет для домашнього вжитку.

У 1960–70 роках таких центрів у США налічувалось близько 250. Сьогодні, на початку ХХІ століття, їх не більше десятка. Серед найбільш відомих є центр “Есален” у Каліфорнії та центр “Омега” у штаті Нью-Йорк. Помітним явищем є зростання зацікавленості семінарами, які пропонують відповідь на духовні пошуки

сучасної американської людини, котра не знаходить такої відповіді у традиційних церквах.

У травні 2000 р. в університеті Вест Джорджія, що на півдні США, відбулася друга запланована конференція гуманістичних психологів під назвою “Олд Сейбрук 2”. Її метою було підведення підсумків розвитку гуманістичної психології за останніх 35 років (перша подібна конференція відбулася 1964 р. в містечку Олд Сейбрук на сході США) і була присвячена накресленню планів на майбутнє. Якщо головним питанням конференції 1964 були проблеми теорії гуманістичної психології, то в центрі уваги комунікації 2000 – конкретні практичні питання, а саме, яким способом гуманістичні психологи можуть і повинні сприяти змінам у суспільстві в напрямку більшої гуманізації всіх вимірів життя, починаючи від шкільництва і закінчуючи політикою.

Раціонально-технічне мислення і його всебічне технологічне застосування в сучасній цивілізації привели до значного зростання добробуту в західних країнах, однак не сприяли покращенню задоволення життям, не породили більше щасливих людей. Сталось якраз навпаки, вказує у своїй новій книжці “Втрата щастя в країнах ринкової демократії” американський політолог Р.Е. Лейн (Lane, 2000). Хоч громадяни тих країн загалом задоволені своїм матеріальним становищем, соціологічні опитування показують, що чимраз менше з них почуваються щасливими. Виходить, що коли люди перебувають поза межами бідності, подальше нагромадження матеріального добра не приносить їм щастя. На це ще у 1960-х роках звернув увагу Еріх Фромм, назвавши сучасну людину *homo consumens* і заявивши, що “ми, як люди, не маємо жодної іншої мети в житті, як тільки чимраз більше виробляти і споживати” (Fromm, 1968, с. 28). Американський антрополог С. Даймонд називає цей феномен “манією споживання” (Diamond, 1974, с. 11).

Факт незадоволення життям помітив також у роботі із пацієнтами австрійський психіатр Віктор Франкл. Він назвав цей феномен “екзистенційним вакуумом”, коли людина не знає, для чого їй жити. За Франклом, завдання психотерапії якраз і полягає в тому,

³ Цей список виглядає імпозантним, однак він охоплює менше, ніж один відсоток психологічних журналів, що виходять англійською мовою. В англо-американському академічному істеблішменті надалі домінує природничо-наукова психологічна течія. Відповідно до такого стану фонди на наукові дослідження і призначення на кафедри психології та інші наукові посади надаються адептам головної течії.

щоб допомогти пацієнтові віднайти якусь понад-особистісну мету в житті (Frankl, 1963).

Індустріальні засоби виробництва товарів призвели також до катастрофічного забруднення довкілля. Виробництво ядерної, хімічної і біологічної зброї та їхнє потенційне застосування у третій світовій війні, що здавалося можливим як один з результатів “холодної війни” між СРСР і США, загрожували цілковитою руйнацією людського життя на нашій планеті. І ця загроза існує, оскільки тенденція продукувати вище названу зброю продовжується, охоплюючи щораз більшу кількість держав планети, які не завжди керуються загальнолюдськими принципами мирного співжиття.

Наша технологічна цивілізація, що постала на базі наукових досягнень раціонально-технічного мислення, відсуває на “задній план” людські почуття, емоції, настрої, усе, що пов’язане із метафорою людського “серця”. В результаті мало не головною психологічною характеристикою людини ХХ століття постала її “безсердечність”. Брак “серця” виявився найбільш яскраво і жорстко у сталінських та нацистських концентраційних таборах. Але і в нашому щоденному житті констатуємо брак сердечності. Ще на початку ХХ століття Б.П. Вишеславцев, один із учнів українського “філософа серця” Памфіла Юркевича, писав, що “...втрата культури людського серця в сучасному житті є втратою життєвих сил, наше існування перетворюється на постійне вмрання, засихання, на якийсь склероз серця, яким уражена вся сучасна цивілізація. Через це її життя так схоже на смерть, її веселощі так схожі на нудьгу, вона сповнена почуттям безвихідної туги” (цит. за: Шикаренко, 1996 [5, с. 13–14]).

У відповідь на безсердечність та дегуманізацію сучасного світу гуманістичні психологи закликають, як колись у післяреволюційний час закликав наш драматург Микола Куліш устами героя своєї п’єси “Народний Малахій”: “Потрібна негайна реформа людини!”. Вочевидь гуманістична психологія може стати одним із дороговказів у цій нелегкій справі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Балл, Г.А. (1993). Концепция самоактуализации личности в гуманистической психологии. – К.-Донецк: Ровесник. – 32 с.
2. Балл, Г.А. (2006). Психология в радиогуманистической перспективе: Избранные труды. – К.: Основа. – 408 с.

3. Гуманістична психологія: Антологія: [навч. пос.]: у 3-х т. / упорядн. і наук. ред. Роман Трач (США) і Георгій Балл (Україна). – К.: Унів. вид-во Пульсари, 2001. – Том 1: Гуманістичні підходи у західній психології ХХ ст. – 252 с.

4. Гуманістична психологія: Антологія: [навч. пос.]: у 3-х т. / упорядн. і наук. ред. Роман Трач (США) і Георгій Балл (Україна). – К.: Унів. вид-во Пульсари, 2001. – Том 2: Психологія і духовність: (світоглядні аспекти гуманістично зорієнтованих напрямів у сучасній західній психології). – 2005. – 279 с.

5. Шикаренко, О. (1996). Етичний потенціал “філософії серця” Памфіла Юркевича // Філософська і соціологічна думка. – № 3-4.

6. Dilthey, W. (1931). Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie // Dilthey, W. Gesammelte Schriften. Bd. 5. – Leipzig: Teubner.

7. Diamond, S. (1974). In search of the primitive. – New Brunswick, N.J.: Transaction.

8. Frankl, V.E. (1963). Man’s search for meaning. – New York: Washington Square.

9. Fromm, E. (1968). The revolution of hope. – New York: Rinehart.

10. Impara, J.C. & Plake, B.S. (Eds.) (1998). The Thirteenth Mental Measurements Yearbook. – Lincoln, NB: Buros Institute of Mental Measurements.

11. Lane, R.E. (2000). The loss of happiness in market democracies. – New Haven, CT: Yale University Press.

12. Lersch, Ph. (1970). Aufbau der Person: 11 Aufl. – München: J.A. Barth.

13. Maslow, A.H. (1970). Motivation and Personality: 3rd ed. – Boston, MA: Addison-Wesley.

14. May, R., Angel, E. & Ellenberger, H.F. (Eds.) (1958). Existence: A New Dimension in Psychiatry and Psychology. – New York: Basic Books.

15. Plake, B.S. & Impara, J.C. (Eds.) (1999). Supplement to the Thirteenth Mental Measurements Yearbook. – Lincoln, NB: Buros Institute of Mental Measurements.

16. Rogers, C.R. (1942). Counseling and Psychotherapy. – Boston, MA: Houghton Mifflin.

REFERENCES

1. Ball, G.A. (1993). Konceptcija samoaktualizacii lichnosti v gumanisticheskoy psihologii. – K.-Donetsk: Rovesnik. – 32 s. [In Russian].

2. Ball, G.A. (2006). Psihologija v radiogumanisticheskoy perspektive: Izbrannyje trudy. – K.: Osnova. – 408 s. [In Russian].

3. Humanistychna psykholohiia: Antolohiia: [navch. pos.]: u 3-kh t. / uporiadn. i nauk. red. Roman Trach (USA) i Heorhii Ball (Ukraine). – K.: Univ. vyd-vo Pulsary, 2001. – Tom 1: Humanistychni pidkhody u zachidnii psykholohii KhKh st. – 252 s. [In Ukrainian].

4. Humanistychna psykholohiia: Antolohiia: [navch. pos.]: u 3-kh t. / uporiadn. i nauk. red. Roman Trach (SShA) i Heorhii Ball (Ukraine). – K.: Univ. vyd-vo Pulsary, 2001. – Tom 2: Psykholohiia i dukhovnist: (svitohliadni aspekty humanistychno zoriientovanykh napriamiv u suchasniy

zakhidnii psykholohii). – 2005. – 279 s. [In Ukrainian].

5. Shykarenko, O. (1996). Etychni potentsial “filosofii sertsia” Pamfila Yurkevycha // Filosofska i sotsiologichna dumka. – № 3-4 [In Ukrainian].

6. Dilthey, W. (1931). Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie // Dilthey, W. Gesammelte Schriften. Bd. 5. – Leipzig: Teubner [In English].

7. Diamond, S. (1974). In search of the primitive. – New Brunswick, N.J.: Transaction [In English].

8. Frankl, V.E. (1963). Man's search for meaning. – New York: Washington Square [In English].

9. Fromm, E. (1968). The revolution of hope. – New York: Rinehart [In English].

10. Impara, J.C. & Plake, B.S. (Eds.) (1998). The Thirteenth Mental Measurements Yearbook. – Lincoln, NB: Buros Institute of Mental Measurements [In English].

11. Lane, R.E. (2000). The loss of happiness in market democracies. – New Haven, CT: Yale University Press [In English].

12. Lersch, Ph. (1970). Aufbau der Person: 11 Aufl. – München: J.A. Barth [In English].

13. Maslow, A.H. (1970). Motivation and Personality: 3rd ed. – Boston, MA: Addison-Wesley [In English].

14. May, R., Angel, E. & Ellenberger, H.F. (Eds.) (1958). Existence: A New Dimension in Psychiatry and Psychology. – New York: Basic Books [In English].

15. Plake, B.S. & Impara, J.C. (Eds.) (1999). Supplement to the Thirteenth Mental Measurements Yearbook. – Lincoln, NB: Buros Institute of Mental Measurements [In English].

16. Rogers, C.R. (1942). Counseling and Psychotherapy. – Boston, MA: Houghton Mifflin [In English].

АНОТАЦІЯ

Трач Роман Станіславович.

Гуманістична течія у психології.

У статті в історико-аналітичному ракурсі подається розрізнення та висвітлюються понятійно-категорійні й психофеноменальні особливості постання і розвитку трьох головних течій поступу психологічної науки за останніх півтора століття, а саме природничо-наукової, психоаналітичної і гуманістичної. Аргументуються обмежені пояснювальні можливості перших двох у їх різних розгалуженнях, й натомість окреслюються евристичні можливості та перспективи розвитку третьої течії як найбільш людиноцентричної й обнадійливої, зважаючи на ризики техногенної цивілізації і домінування глобальних масштабів людського споживання над процесами природозбережливого продукування й суспільствотворення.

Ключові слова: західна психологія, психічні процеси людини, природничо-наукова психологія, пояснення, розуміння, описова психологія, експериментальна психологія, бігевіоризм, наочіння, тестування, сциентизм, когнітивна психологія, функції мислення, буттєві цінності, психоаналіз, гуманістична психологія, клінічні психологи, психотерапія, особистісна самоактуалізація, ієрархія мотивів.

АННОТАЦИЯ

Трач Роман Станиславович.

Гуманистическое течение в психологии.

В статье в историко-аналитическом ракурсе обосновываются различия и освещаются понятийно-категориальные и психофеноменальные особенности возникновения и развития трех главных течений психологической науки за последние полтора века, а именно естественнонаучное, психоаналитическое и гуманистическое. Аргументируются ограниченные объяснительные возможности первых двух в их различных ответвлениях, и определяются эвристические возможности и перспективы развития третьего течения как наиболее человекоцентрического и обнадеживающего, учитывая риски техногенной цивилизации и доминирование глобальных масштабов человеческого потребления над процессами природосберегающего производства и общественного созидания.

Ключевые слова: западная психология, психические процессы человека, естественнонаучная психология, объяснение, понимание, описательная психология, экспериментальная психология, бихевиоризм, научение, тестирование, сциентизм, когнитивная психология, функции мышления, бытийные ценности, психоанализ, гуманистическая психология, клинические психологи, психотерапия, личностная самореализация, иерархия мотивов.

ANNOTATION

Tratch Roman.

Humanistic flow in psychology.

It is presented in the article in the historical-analytical aspect the distinction and is highlighted conceptual-categorical and psychophenomenal features of the rise and development of the three main streams of the progress of the psychological science over the last one and a half century, namely, natural sciences, psychoanalytic and humanistic. Limited explanatory possibilities of the first two in their various branches are argued and, in return, the heuristic opportunities and prospects of the development of the third stream as the most human-centric and encouraging, concerning the risks of technogenic civilization and the dominance of the global scale of human consumption over the processes of nature-conservation production and the creation of society.

Key words: western psychology, human psychic processes, natural science psychology, explanation, understanding, descriptive psychology, experimental psychology, behaviorism, teaching, testing, scientism, cognitive psychology, functions of thinking, existential values, psychoanalysis, humanistic psychology, clinical psychologists, psychotherapy, personal self-actualization, hierarchy of motives.

Надійшла до редакції 31.03.2017.

Підписана до друку 8.05.2017.

Бібліографічний опис для цитування:

Трач Р. Гуманістична течія у психології / Роман Трач // Психологія і суспільство. – 2017. – №2. – С. 33–40.